

Esélyegyenlőség a felsőoktatásban

Szakértői kerekasztal-beszélgetés

■ A hazai társadalomkutatásban az oktatásra elsősorban mint olyan társadalmi alrendszerre tekintettek a kutatók, amely a társadalmi mobilitásban kulcsszerepet játszva az egyes rétegek és azok tagjai felemelkedésének legfontosabb garanciája lehet. Nem meglepő ezért, hogy a rendszerváltás előtt, majd az azt követő néhány évben – jóllehet lényegében más és más politikai-ideológiai vonatkoztatási pontok mentén – a felsőoktatás-kutatásoknak is kiemelt területe volt az esélyegyenlőség kérdésköre. Az utóbbi évtizedben azonban mintha csak aktuálpolitikai viták részeként (főként a tandíj kapcsán) került volna előtérbe a felsőoktatásba való bekerülési esélyek problémája.

Mi lehet az oka annak, hogy a felsőoktatásról való szakmai – vagyis nem politikai – diskurzusokban csak ritkán találkozunk ilyen irányú megközelítésekkel? Mit mutatnak az adatok: egyenlő esélyekkel pályáznak-e a fiatalok Magyarországon a felsőoktatási intézményekbe, vagy kimutatható-e, tapasztalható-e érdemi különbség az egyes rétegek továbbtanulási esélyei között? Érezhető-e ambivalencia a központi felvételi szabályozás egyre nagyobb kifinomultsága, az európai irányelvekhez mind több elemében illeszkedő többletpontrendszer (hátrányos szociális helyzet, fogyatékkal élők, gyesen vagy gyeden lévők támogatása), illetve az egyes intézményi rekrutációs stratégiák között? Kérdéseinkre ismert hazai oktatáskutatóktól és néhány meghatározó felsőoktatási intézmény szakmai vezetőjétől vártuk a válaszokat.¹ ■

¹ A szerkesztett beszélgetést kiegészítő adatokat a résztvevők bocsátották rendelkezésünkre, valamint a Felsőoktatási MŰHELY 2011/1. A demográfia súlya című számában megjelent Bódi E. – Garai O.: Előnyben részesítés a felsőoktatási felvételi eljárásban című tanulmányából vettük át. Említett írásunkban a 2007–2010 között lezajlott felsőoktatási felvételi eljárások során előnyben részesítési jogcímen többletpontot igénylők részletes elemzése olvasható, néhány vonatkozó adatot a 2011-es évre is aktualizálva mutatunk be ebben a cikkben. (A szerk.)

Beszélgetőtársaink voltak

Csuhaj Andrea, a HÖÖK Mentorprogramjának vezetője

Kerülő Judit főiskolai tanár, a Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Karának oktatási dékánhelyettese

Perlusz Andrea főiskolai tanár, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar képviselőjében az egyetem Esélyegyenlőségi Bizottságának tagja

Róbert Péter szociológus, egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

Fábri István – Felsőoktatási MŰHELY (FeMű): Az idei felsőoktatási felvételi eljárással kapcsolatos központi átalakítások, a szabályozási rendszer módosítása, illetve a keretszámok változása a Felsőoktatási MŰHELY szerkesztőségében elindított egy, az esélyegyenlőség kérdéskörét és a továbbtanulási esélyeket latolgató gondolkodást. Az elmúlt időszakban ezt a problémakört nem övezte komoly érdeklődés, maximum az aktuálpolitikai viták érvrendszerében kapott kiemelt figyelmet. A szféra meghatározó szakmai köreiből inkább a képzés hatékonyságának, a munkaerőpiaci szempontoknak és általában a felsőoktatás modernizációjának a kérdéskörei tematizáltak a vitákat. Önök szerint valóban lekerült a napirendről az esélyegyenlőség szempontja?

Róbert Péter: Korábban, 1992 és 2010 között az ELTE-n folyó szociológusképzés keretében társadalmi mobilitás órákat tartottam a hallgatóknak, és valóban azt tanítottuk, hogy az iskola a legfontosabb mobilitási csatornák egyike. Az iskola szerepe nagyon fontos abban, hogy a kedvezőtlen családi háttérből adódó esélyegyenlőtlenségeket kiegyenlítsen. Azt is tanítottuk, hogy ez nem történik meg. Ahogy haladunk fölfelé az iskolai hierarchiában, amikor a felsőoktatásra kerül a sor, már eleve csak azokról beszélünk, akik leérettségiztek és addig már sok mindenki „elveszett”. A társadalmi mobilitás szempontjából a korai iskolaelhagyókkal, az általános iskolai szegregáció problémájával ezen a szinten már semmit sem lehet tenni. Ezért a felsőoktatáson csak részben lehet ezt az egész problematikát számon kérni. Másrészt azt gondolták a kilencvenes évek közepétől, hogy a nagy képzési expanzió majd javítja az esélyegyenlőséget. És ha korábban nem jutottak be olyan sokan első generációsok, majd ha már majdnem mindenkit felvesznek, ez a csoport is bekerül. Elég nehéz lenne adatokkal igazolni, de valószínűleg ez nem történt meg. Harmadrészt úgy látom, avval, hogy átvettük a bolognai rendszert, még inkább szakképzés jellegűvé vált a felsőoktatás. Tehát, ha a felsőoktatás problémáiról esik szó, akkor mindenki inkább arról kezd el beszélni, hogy azt tanítják-e, ami a munkaerőpiacon kell. Sokkal hamarabb ez jut az ember eszébe, mint az, hogy megfelelő arányban tanulnak-e hátrányos helyzetű gyerekek felsőfokon. Egyébiránt néha azt szoktam mondani, hogy a társadalmimobilitás-kutatás Andorka Rudolffal szállt a sírba, aki a téma hazai klasszikusa. Hosszú ideje nincsenek olyan komoly adatfelvételek, mint korábban voltak. Nagyon nehéz adatolni, és bizonyítani azokat az érzéseinket, hogy nyilván súlyos problémák vannak a mobilitással meg az esélyegyenlőséggel.

Kerülő Judit: Intézményi szinten részt veszek a Diplomás Pályakövetési Rendszer megvalósításában és azt hiszem, hogy a legutóbbi kérdőív volt az első, amiben arra is rákérdeztünk, hogy

a szülőknek mi az iskolai végzettsége. A korábbi kérdőívekben ilyen irányú kérdést nem tettünk fel. A Nyíregyházi Főiskolán látom, az intézmények között is kialakult egyfajta sorrendiség. És a bolognai rendszerből a vidéki kis intézmények nagyon rosszul jönnek ki, illetve nagyon nehéz helyzetbe kerültek. Konkrétan azt látom a Nyíregyházi Főiskola esetében, hogy éppen Bologna óta megnövekedett azoknak a hallgatóknak az aránya, akik egészen kis településekről, falvakból érkeznek hozzánk, és hogyha a szülők iskolai végzettségét megnézzük, akkor ezek a fiatalok jellemzően első generációs értelmiségiek lesznek. Jellemző, hogy esetükben a szülők legmagasabb iskolai végzettsége érettségi vagy szakközépiskolai érettségi. Ennek ellenére a felsőoktatási törvény szerint meghatározott hátrányos helyzetűek aránya nem növekedett. Ha a halmozottan hátrányos helyzetet, az úgynevezett pluszponttal bekerülő hallgatókat nézem, akkor alig van növekmény, még nálunk is, pedig mi egy nagyon nehéz helyzetű térség felsőoktatási intézménye vagyunk.

Csuhaj Andrea: Második éve dolgozom a Mentorprogramban, és nálunk a rendszer úgy működik, hogy a felsőoktatási ponthatárok kijelölését követően megkapjuk az Oktatási Hivataltól a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűek adatait, akikkel a mentoraink felveszik a kapcsolatot, nyilván azt követően, hogy megtörtént a mentor-mentorált párosítás, ahol az az irányadó elv, hogy adott intézmény, adott kar adott szakáról legyen a mentor is és a mentorált is. És mi is ugyanezt tapasztaljuk, hogy nem növekednek a számok, nem növekszik a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűek létszáma. A másik, amit látok a havonta tartott régiós rendezvényeink alapján, hogy a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű hallgatóknál az intézményválasztási szempontok közül az első ötben benne van az, hogy ne kerüljenek messze attól a településtől, ahol a családi háttér van, és ez nemcsak a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű hallgatókra igaz. Ma Magyarországon a felsőoktatásban tanulók többsége hétfőn-kedden-szerdán van az intézményben, aztán hazautazik, mivel nem tudja a képzés helyén megvenni az élelmet magának, nem tudja fenntartani magát. És ez különösen igaz a hátrányos helyzetűekre.

Perlusz Andrea: Amit én itt a beszélgetés során képviselek, az a speciális szükségletű hallgatók területe, ezért kevésbé vagyok otthon a hátrányos helyzet, a halmozottan hátrányos helyzet tekintetében, bár a kettő között van egy nagy közös halmaz. Nagyon sok kutatás igazolja, hogy a fogyatékossgal élő hallgatók családi körülményeik alapján gyakran halmozottan hátrányos helyzetűek is egyúttal, tehát az eddig elhangzott állítások rájuk is igazak. És az is igaz, hogy ma minden hallgatónak nagyon nehéz a lakóhelyétől távol élni, mert a megélhetési költségek nagyon nagyok, a kollégiumi férőhelyek pedig szűkre szabottak. Két dolgot tennék hozzá ehhez. Az egyik az a kérdés, hogy van-e esély bekerülni a felsőoktatási intézménybe, de ugyanilyen jelentőségű szerintem az is, hogy van-e esély bent maradni. Említette Róbert Péter a korai iskolaelhagyást, ezzel kapcsolatban létező probléma, hogy amennyiben nem tudunk megfelelő támogatási rendszert adni a hallgató számára, és azt mondom, hogy ez nem előnyben részesítés, hanem hátránykompenzáció, akkor sokan nem tudják befejezni a tanulmányaikat. Az új felsőoktatási törvényben vannak olyan pontok, amelyek kifejezetten kellemetlenül érinthetik a valamilyen szempontból esélyhátránnyal érkező hallgatókat. Még nincsenek végrehajtási utasítások, tehát nem ismerjük pontosan sem a finanszírozást, sem pedig azt, hogy

konkrétan hogyan öltenek majd ezek testet, de szó van róla, hogy bizonyos kérdéseket dékáni hatáskörben, tehát kvázi méltányossági alapon kell/lehet rendezni. Ezt én nem tartom jónak. Ezekben a kérdésekben szerintem nincs helye a méltányosságnak, vagy kollektív méltányosságnak van helye.

FeMű: Gyakran elhangzik az a vélemény, hogy túl sokan tanulnak a felsőoktatásban. Az oktatáspolitikai lehetséges válaszai erre az utóbbi időben többfélék voltak: pl. a keretszámok csökkentése, a minimumpontok növelése, a nyelvvizsgakényszer vagy egyes képzési területek preferálása mások rovására. Van-e egyáltalán értelme ennek a megközelítésnek? Ha valaki tovább akar tanulni, akár a szociális környezete, akár a munkaerőpiac elvárásainak való megfelelési kényszer okán, vagy egyszerűen csak határozott egyéni szakmai érdeklődését akarja kielégíteni egy tudományterület alapos megismerésével, akkor értelmes, illetve reális cél-e központi szabályozókkal a továbbtanulni vágyó fiatalokat kizárni a felsőoktatásból? Lehet-e célul kitűzni, hogy tovább csökkentsük a felsőoktatásban részt vevők számát, hogyha azok a fiatalok, akik eleve nem is ide készülnek vagy már az oktatási rendszer korábbi szintjein kiszelektálódtak, már meg sem jelennek-jelenhetnek a felsőoktatási felvételizők között?

Róbert Péter: Hogy túl sokan tanulnak-e a felsőoktatásban, relatív kérdés, attól függ, hogy mihez képest. A nemzetközi statisztikák szerint valószínűleg nem. Ha összevetjük a megfelelő korosztályból a felsőoktatásban tanulók hazai arányát OECD-statisztikákkal, akkor valószínűleg nem. Másik viszonyítási szempont lehetne a diplomások iránti igény a munkaerőpiacon, a társadalmi hasznosság. Vitatható kérdés, de itt hadd bitoroljam a közgazdászok kedvenc érvét, akik azt mondják, hogy nagyon jelentős bérpriumot kapnak a munkáltatóktól a diplomások. Ha nem lenne rájuk szükség, nyilván nem fizetnék meg őket relatíve ilyen jól a magyar munkaadók. Ha majd elkezdenek csökkenni a diplomásfizetések, akkor eljuthatunk egy olyan stádiumba, hogy már túl sokan kerülnek ki az iskolapadból. Ez megint mérés, illetve vita kérdése, hogy eljutottunk-e már ideig, vagy a közeljövőben eljutunk-e ideig?

Kerülő Judit: Nem tudom, hogy a mostani keretszám meghatározásánál milyen logika alapján vették figyelembe a munkaerőpiacon való elhelyezkedést, mert a mi intézményünkben a legkönnyebben, a legrövidebb idő alatt a közgazdász végzettségű hallgatók helyezkedtek el. Tehát én emögött nem annyira munkaerő-piaci stratégiát sejtetek, amit egyébként is nagyon nehéz meghatározni. Egy olyan intézet vezetője vagyok, ahol kommunikáció szakos képzés is folyik. Ha megnézzük ezzel a diplomával az elhelyezkedési esélyeket, azt látjuk, hogy Budapesten nem tudnak elhelyezkedni a kommunikáció szakosok. Nyíregyházán és környékén pedig szakjuknak megfelelően helyezkednek el. Ez a kérdés regionális jellegű problémákat is felvet. Van-e diplomástülképzés? Nézzük meg, hogy középiskolai végzettséggel, konkrét szakmai végzettséggel hogy tud elhelyezkedni valaki. Én nem ismerek olyan felmérést, amely azt mutatná meg, hogy mennyi szakmunkásra, azon belül konkrétan mennyi és milyen szakmai végzettségre van szükség a munkaerőpiacon. A Diplomás Pályakövetési Rendszerből az látszik, hogy a végzettek elég jól helyezkednek, jobban, mint amit a média felénk sugall, de azt is látom, hogy ennek az elhelyezkedésnek egyik alternatívája lett, éppen az elmúlt két évben, a külföldi munkavállalás, ettől még érdekesebb a kérdés.

FeMű: Azok a fiatalok, akik bármilyen szempontból hátrányos helyzetűnek tekinthetők, vagy testi fogyatékoságuk miatt, vagy kulturális-szociális háttér szempontjából, meg tudják-e állni a helyüket az egyetemeken, főiskolákon? Továbbmenve ezen a szálon: akik eljutnak a diplomáig, hogyan tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon? Van-e olyan terület, ahol ez a hátrány továbbra is fennáll?

Csuhaj Andrea: A kérdés első részére szeretnék reagálni. A Mentorprogramban szerzett tapasztalatunk alapján elmondható, hogy a hátrányos helyzetű hallgatóknak nem elsősorban a teljesítményével van a probléma, tehát azzal, hogy meg tudják-e tanulni a tananyagot vagy sem. A problémát abban látom, hogy bekerülnek a középiskolából az egyetemre vagy a főiskolára, ami egy teljesen más struktúra. Sokkal nagyobb az intézmény, nincs ott az a tanár vagy osztályfőnök, aki korábban segítette, egyengette az útjukat. Említhetjük például az Arany János-programban részt vevő hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű hallgatókat. Ők megszokták, hogy van egy vezető, és ezt idézőjelben mondom, aki segíti, aki felhívja a figyelmüket adott dolgokra. És a mentoroknak nálunk pontosan ez a feladatuk, hogy segítsenek eligazodni az első évben. Hogyan lehet megigényelni ösztöndíjakat? Milyen ösztöndíj-lehetőségek vannak? Hogy kell felvenni a tantárgyakat? Mít jelent az, hogy szeminárium? Hogy lehet jegyzeteket szerezni? Milyen csatornákon keresztül tudja elérni, hogy minél hamarabb információhoz jusson? A hátrányukat többségében abban látom, hogy segítség nélkül nagyon nehezen tudnak hozzájutni ezekhez az információkhoz. Hogyha ehhez nem kapnak segítséget, akkor nem tudják tovább folytatni a tanulást, hacsak nem rátermettek. De általában nagyon kevés olyan hallgató van, aki azt mondja, hogy nem igényli például a Mentorprogram segítségét, mert van valaki, aki segít neki, vagy ő egyedül el tud igazodni.

Perlusz Andrea: Én először a beválás kérdéséhez szólnék hozzá. Az, hogy valaki hogyan tud akár a felsőoktatási tanulmányai alatt, akár a munkaerőpiacon boldogulni, ez az egyén és a környezet viszonyán is múlik. Régebben az az álláspont tartotta magát, és ebből a szempontból a felsőoktatás azért nagyon markáns, hogy mindig azt nézzük, milyen az egyén. Az egyén képességei, az egyén családi háttere, az egyén lehetőségei. Azt gondolom, hogy egyre inkább előtérbe kerül, vagy kellene, hogy kerüljön, hogy azt nézzük, hogyan lehet a környezeti feltételeket olyanná alakítani, hogy az a lehető leginkább segítse az egyén kibontakozását.

Ez már egy másik megközelítés. Ha például a fogyatékosággal élő hallgatókat nézzük, de szerintem ez minden hátrányos helyzetű csoportra igaz, sőt, akár minden hallgatóra is, akkor vannak feltételek, amelyek nehezíthetik, de könnyíthetik is az életüket. Lehet a felsőoktatási gyakorlatban olyan támogatási formákat működtetni és kialakítani, és megjegyzem, erre azért valamennyi állami forrás is rendelkezésre áll jelenleg, hogy ez erőteljesen megkönnyítse a hallgatói létet, és segítse, hogy a lehető legjobban ki tudják bontakoztatni a képességeiket. Ha ebben a viszonyrendszerben nézem, akkor azt gondolom, hogy a valamilyen hátránnyal rendelkező hallgatók ugyanolyan jók, bizonyos tekintetben jobb eredmények elérésére is képesek, mint mondjuk az átlagos hallgató – aki nem létezik. Az ELTE-n harmincezer hallgató van, ebből az idei tanévben a különböző karokon összesen 298 hallgató él valamilyen fogyatékosággal. Ezen belül látássérültek, hallássérültek, mozgássérültek, beszéd fogyatékosok, részképességzavaros vagy autizmus-spektrumzavarral élő hallgatók. Az, hogy az ő beválásuk mennyire lesz jó, nagyon erősen függ rajtunk, tehát magán az oktatási rendszeren, illetve a munkaerő-piaci

lehetőségeken. Szükséges volna mindenképpen növelni számukat a felsőoktatásban. Egyáltalában nem értek egyet a bemeneti lehetőségek korlátozásával, akár a keretszámok csökkentésén, akár a támogatási formák megvonásán keresztül történik. A harmadik dolog, hogy nagyon gyakran a tanulás nem pusztán képességbeli kérdés, hanem lehetőségbeli is. Ha mondjuk azt nézem, hogy a nyelvtudás megszerzésére milyen lehetőségei vannak a hallgatóknak, akkor eleve tudjuk, hogy egy szegényebb hallgatónak kevesebb lehetősége van, mint egy jómódúnak. De ha egy ép, illetve egy fogyatékossgal élő hallgató lehetőségeit hasonlítom össze, bejönnek olyan tényezők, hogy mondjuk egy hallássérült hallgató nem tud csoportos nyelvtanuláson részt venni, mert nincsenek ilyen speciális nyelvi kurzusok. Neki a nyelvtanulásra az egyedüli lehetőség valamilyen internetes lehetőség, amit otthon csinál, vagy az egyéni nyelvtanár, ami viszont háromszor annyiba kerül, mint a csoportos oktatás. Nagyon sok ilyen elem van, ami a képességre utal, de valójában lehetőség kérdése.

Kerülő Judit: Nálunk a főiskolán 7200 hallgató tanul, ebből 136 fogyatékkal élő. Esélyegyenlőségi Irodánk munkatársai minden érintett hallgatóval személyesen tartják a kapcsolatot, attól a pillanattól kezdve, hogy belépnek az intézmény kapuján. Sőt, már korábban is, mert a nyílt napokon az érdeklődőkkel fölveszik a kapcsolatot. Folyamatosan, nemcsak a tanulmányaik alatt, hanem később is, segítséget nyújtanak, igyekeznek őket az elhelyezkedésben is segíteni. A fogyatékkal élőkre az Esélyegyenlőségi Iroda munkatársai rendkívüli módon odafigyelnek.

Róbert Péter: Visszakanyarodnék a kérdés szociális vonatkozásaihoz. Nagyon örültem annak, amit Csuhaj Andrea mondott a Mentorprogramról, mert azt hiszem, hogy tényleg a dolog egyik lényeges eleme, hogy egy értelmiségi családból jövő egyetemi hallgató magabiztosabb, eleve jobban otthon érzi magát az egyetem épületében, jobban feltalálja magát. Aki hátrányos helyzetű családból érkezik, sokkal elveszettebb, sokkal kevésbé ismeri ki magát. Tehát nagy szüksége van arra, hogy ilyen típusú segítséget kapjon. Remélem, hogy a különböző oktatási intézményekben a mentorprogramok jól működnek ezen a téren. Ami a kérdés másik részét illeti, hogy mi történik a diploma megszerzése után, voltak erre kutatások, statisztikai értelemben is, hogy az azonos diplomával rendelkezők közül előnyben vannak-e a kedvezőbb társadalmi háttérű hallgatók? A Diplomás Pályakövetési Rendszer adatain meg lehetett vizsgálni, hogy ugyanolyan diplomával hamarabb kap állást vagy könnyebben el tud-e helyezkedni a pályakezdő, ha értelmiségi családból jön? Úgy tűnik, hogy igen. Tehát igazolható a mindennapi tapasztalat, miszerint sokat számít, ha a szülő fel tud emelni egy telefont, tud valakinek szólni, hogy a gyerek éppen most végzett, nézzetek már valaminek utána, mert kéne neki egy állás. Akinek viszont nincs hova fordulnia a családjában, az csak a karrierirodákat keresheti. Ez pedig nagyon intézményfüggő, hogy a karrierirodáknak mennyire figyelnek arra oda, milyen típusú segítséget tudnak adni a végzősöknek.

FeMű: A többletpontrendszer egy idő óta, kisebb módosításokkal ugyan, de viszonylag kialakult séma alapján működik a felsőoktatási felvételin. Hogy érzik az intézmények: ez a központi szabályozás mennyire a valódi kérdésekre, a valódi hátrányos helyzetre reagál? Mennyire érdeke az intézményeknek, hogy a hátrányos helyzetű fiatalokkal intenzívebben foglalkozzon, hogy a korábbiakhoz képest nagyobb arányban kerüljenek be a felsőoktatásba? Azon túl, hogy milyen az általános szociális érzékenysége az intézményeknek, megjelenik e téren valami intézményi speciális szempont?

Kerülő Judit: A többletpontokkal kapcsolatban szeretnék válaszolni. Az a tapasztalatom, hogy – és itt most megint válasszuk szét a hátrányos helyzetűeket és a fogyatékkal élőket – nálunk nagyon sok olyan nagyon alacsony iskolai végzettségű családból származó roma felnőtt szeretne továbbtanulni, aki mondjuk 30–32 évesen szerezte meg az érettségi bizonyítványát, és úgy gondolja, hogy a munkaerőpiacon egy diplomával tudná javítani az esélyeit. Ők jellemzően levelező tagozatra jelentkeznek. De sajnos semmilyen olyan konkrét támogatást nem tudok, amely a levelező képzésbe érkező romákat vagy egyáltalán a hátrányos helyzetűeket támogatná. Azt tapasztalom, hogy ezek az emberek általában munkanélküliek és szeretnének továbbtanulni, nekik ez a 40 pluszpont a világon semmit nem jelent, mert ezzel sem tudnak bekerülni államilag finanszírozott képzésbe, hiszen olyan kevés pontot hoznak a középiskolai eredményeik alapján. Tehát ők, ha bejutnak, kizárólag költségtérítéses képzésekbe nyernek felvételt, azt pedig nem tudják finanszírozni. Az történik ilyenkor, hogy amikor már fizetni kellene, akkor próbálnak valamilyen segítséget, ösztöndíjat keresni, nem sok sikerrel. Azokra a szakokra, ahol nagyon alacsony az állami finanszírozott helyek száma vagy egyáltalán nincs, nem jelent bekerülési lehetőséget a többletpont, legalábbis nálunk nem.

Perlusz Andrea: Pozitív elemei is voltak eddig a szabályozásnak. Az államilag finanszírozott képzéseken a kreditúlfutásokért fizetni kellett, a hallgatók átkerültek az önköltséges kategóriába, de ez alól például a fogyatékossgal élő hallgatók felmentést kaptak. Sajnos úgy tűnik, ez kikerül az új rendeletekből. Pedig ez egy jó közbeiktatott lépés vagy szabályozó volt, mert végső soron nagyon sokszor látjuk, hogy a hallgató önhibáján kívül nem tudja teljesíteni a tanegységeit. Folyton hallani, hogy mennyi visszaélés van a többletpontokkal a felsőoktatásban. Én úgy gondolom, hogyha óriási visszaélések lettek volna eddig evvel a többletponttal, akkor tele lenne a felsőoktatás hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű és fogyatékos hallgatókkal. De nyilvánvalóan messze nincsen erről szó. Múlt héten volt egy kerekasztal-beszélgetésünk fogyatékossgal élő hallgatókkal. Egyetlenegy sem vett igénybe előnyben részesítésért többletpontot, mindenki bejutott anélkül. Tehát így is, úgy is felvételt nyertek. Nekik sokkal fontosabb, hogy egyetemi szolgáltatásokat tudtak igénybe venni fogyatékossguk alapján. Visszatérve a kérdésre: számít az, hogy így meg tudunk ragadni különböző csoportokat, és ezek a támogatási formák véleményem szerint hasznosak. Nagyon kicsi esély van a visszaélésre. Viszont ezenkívül nagyon sok olyan hallgatót tudunk, akiknek vannak esélyhátrányai, de nem tartoznak bele szignifikánsan egyik csoportba se. Például a levelező vagy esti képzésre jelentkező idősebb hallgatók vagy jelentkezők.

Róbert Péter: Gondolom, abban egyetértünk, hogy elméletileg az ilyen típusú pozitív diszkrimináció rendben lévő, és bevett gyakorlat hasonló szabályozások létezése. A másik kérdés viszont az, hogy ezek mennyire hasznosulnak, mennyire töltik be a funkciójukat. Sajnos valószínűleg nem eléggé. Azelőtt a szocialista időszakban a munkás származásukat ennél sokkal jobban próbálták direkt módon támogatni, mégsem sikerült elérni, hogy ők legyenek többségben a felsőoktatásban. Most is léteznek eszközök, és jó, hogy vannak, de hatékonyabban kellene felhasználni és működtetni őket, mert láthatóan nem segítik eléggé azokat, akiket segíteniük kellene.

Csuhaj Andrea: Mi az összes olyan magyarországi egyetemmel, főiskolával kapcsolatban vagyunk, ahol az adott évben hátrányos, halmozottan hátrányos első éves hallgató van és egyetlen intézményben sem tapasztaltunk ellenállást. De, mivel a HÖOK Mentorprogram a HÖOK-hoz tartozik, mi elsősorban az EHÖK-, FHÖK-elnökökkel, illetve az ahhoz kapcsolódó irodákkal működünk szorosan együtt, és nyilván az EHÖK-, FHÖK-elnökök működnek együtt a kari egyetemi vezetéssel. Általában mindenhol pozitív visszajelzéseket kaptam ezekkel az együttműködésekkel kapcsolatban. Ebben az évben szeretnénk megvizsgálni egy kicsit a hozzánk hasonlóan működő szervezeteket, amelyek az egyetemi struktúra egy adott karán működnek, és az elsőéveseket, de nem specifikusan a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűeket segítik. Például a gólyatábor után csoportok alakulnak és az elsőéves hallgatókat viszik órát felvenni, megmutatják nekik a termeket. Van, ahol instruktornak, mentornak vagy seniornak nevezik. A tapasztalat azt mutatja, hogy néha vannak rászervezések, ami nem jó, és idén az a célunk, hogy ezeket kiküszöböljük, hiszen az sem jó, ha egy hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű hallgató öt segítőt kap, öt különböző helyről, mert ez így nem hatékony. Látni kell, hogyan működnek ezek a rendszerek, nyilván intézményenként máshogyan, mert máshogyan működik például a selmeci hagyományokkal rendelkező, főként bányászképzéshez kapcsolódó intézményekben, az egy teljesen más típusú támogató rendszer. Más miénk és más mondjuk például egy gólyatáborból szerveződő támogató rendszer.

Kerülő Judit: Minden felsőoktatási intézmény számára fontos, hogy hallgatói legyenek, és minden felsőoktatási intézmény úgy gondolja, vagy legalábbis a miénk úgy gondolja, hogy arrafelé nyit, amilyen lehetőségei még vannak. Ezért mi egészen komolyan nyitunk, vagy foglalkozunk akár a hátrányos helyzetűekkel, akár a fogyatékkal élőkkel, de hát mi eleve egy nehezebb helyzetű régió felsőoktatási intézménye vagyunk, nagyon furcsa lenne, hogyha elzárkóznánk ettől a kérdéstől. A fogyatékkal élők segítése természetes dolog a mi intézményünkben és próbálunk segíteni azoknak a halmozottan hátrányos helyzetű hallgatóknak, akikről konkrétan tudunk. De van olyan, akiről nem is tudunk, mert nem jelentkezik, nem él a felkínált lehetőségekkel.

Perlusz Andrea: Az ELTE egy nagy integrált, sok karból álló egyetem, és miután a Bárczi is része, az esélyegyenlőség kérdését nem hagyhatja figyelmen kívül. Az egész egyetemre hatást gyakoroltunk a speciális szükségletű hallgatókkal kapcsolatban, de mi is támogattuk a nézőpontunkat az esélyegyenlőség tekintetében. Az Esélyegyenlőségi Bizottság tagjaként tapasztalom, hogy például a jogi kar rengeteg olyan gender vagy más esélyegyenlőségi témát hoz be, mondjuk a szabályozásba, ami esetleg nekünk eszünkbe se jutott. Ebből a szempontból egy nagyon jótékony egymásra hatásról tudok beszámolni. És úgy gondolom, hogy az ELTE ezt most már kezdi a helyén kezelni. Értéket lát benne. A magam részéről, fogyatékoságügyi szakemberként, úgy gondolom, hogy a fogyatékosággal élő értelmiségiek rendkívül fontosak a társadalomnak, mert egy teljesen más aspektust jelenítenek meg. És amennyiben nem kerülnek felsőbb, vezetői szintekre, akkor ezek az aspektusok nem tudnak megjelenni. A másik, amit szerettem volna mondani, hogy nálunk egy kicsit szélesebben értelmezett az esélyegyenlőség kérdése, beleértjük a kisgyerekes anyák, a fogyatékosággal élő kollégák vagy munkatársak, a gyereket nevelő hallgatók, hátrányos helyzetű hallgatók problémáit is. A nehézség, amit látok,

az az, hogy tudja-e úgy kínálni a felsőoktatási intézmény ezeket a szolgáltatásokat vagy támogatási formákat, hogy ezt az érintettek igénybe akarják venni. Mert itt a hallgató maga nyilvánítja ki, hogy ő hátrányos helyzetű vagy fogyatékossgal él, vagy bármilyen egyéb problémája van. És ehhez egy olyan bensőséges odatartozásérzésre is szükség van, hogy fel merje vállalni ezeket a nehézségeit.

FeMű: Mennyire pontosak a fogyatékkal élőkre, hátrányos helyzetűekre vonatkozó statisztikák? Minden intézmény számára kötelező az adatszolgáltatás a minisztérium felé? Látható-e valamilyen változás az elmúlt időszakban az adatok szintjén?

Perlusz Andrea: Nagy növekedés mutatkozik a fogyatékossgal élő hallgatók esetében. Annyira precízek ezek az adatok, hogy aki után a felsőoktatási intézmény normatív többlet kap, azt jelentenie kell, és ez pontos. De ez nem fedi le véleményem szerint az összes olyan hallgatót, akinek bármilyen esélyhátrányt okozó problémája van. Egyrészt azért, mert önbevalláson alapul, tehát csak aki magát annak minősíti és szolgáltatást vesz igénybe, az kerül bele egy ilyen adatbázisba. A fogyatékossgal élő hallgatók száma mondjuk megtízszereződött az elmúlt öt év viszonylatában. Ez nagyon jelentős számnövekedés.

FeMű: Minek köszönhető ez a jelenség?

Perlusz Andrea: Szerintem az integráció elterjedésének köszönhető, legalábbis a mi területünkön, mert 1993 óta van törvényileg támogatott lehetőség a sajátos nevelési igényű tanulók többségi iskolai oktatására. Korábban is volt erre példa, de nem ekkora volumenben. Ma már a speciális szükségletű vagy sajátos nevelési igényű gyerekek 67%-a integrált oktatás-nevelésben vesz részt. Ők nagy arányban eljutnak az érettségig, illetve képesek arra, hogy akár felsőoktatási tanulmányokat is folytassanak. Ezzel egyidejűleg persze a speciális intézményekben koncentrálódnak a komplexebb szükségleteket mutató vagy súlyosabb gyerekek. Most már a különleges bánásmódot igénylő fiatal a fő kategória ezen a területen. Sajnos a tartósan beteg kategória nem került be a támogatottak körébe. A fogyatékos gyerekeket viszont továbbra is támogatja a törvény, '93 óta többletfinanszírozás jár utánuk.

Kerülő Judit: Úgy gondolom, hogy az oktatási integráción túl az infrastrukturális háttérnek is szerepe van a növekedésben. A PPP-fejlesztések során a közelmúltban infrastrukturálisan szinte minden felsőoktatási intézmény megújult. A mi intézményünk például így vált 100%-osan mozgássérültek számára akadálymentes intézménnyé. Az infokommunikációs akadálymentesítés is megtörtént, hangos és Braille-írással ellátott liftjeink vannak. Az akadálymentes infrastruktúra mellett az intézményben érzékenyítő programokat is rendeznek. Az egyik rendezvényen a diákok engem is beültettek egy kerekesszékre és végig kellett mennem a 100%-osan akadálymentesített épületben. Az igazat megvallva nem nagyon tudtam végigmenni, mondjuk fölmenni a rámpákon stb. Iszonyú nehéz volt. Ekkor éreztem igazán, hogy mivel találják szembe magukat nap mint nap ezek a fiatalok. Szerencsére a mi intézményünkben nagyon odafigyelnek rájuk. A Nyíregyházi Főiskolán a tartósan beteg hallgatókat is regisztrálják, de róluk kötelező adatszolgáltatás valóban nincs. Próbálunk nekik segíteni, ezért vagyunk

velük kapcsolatban, de ez a legtöbb intézményben emberfüggő. Nálunk olyan emberek dolgoznak az Esélyegyenlőségi Irodán, akiknek ez az életük.

FeMű: Mérhető-e különbség képzésterületenként a speciális igényű, illetve hátrányos helyzetű hallgatók arányaiban? Ha igen, mi lehet ennek az oka?

Kerülő Judit: Szociális jellegű képzésekben magasabb arányban jelennek meg. A szociálpedagógus-képzésre járók között nálunk a legmagasabb a fogyatékkal élők aránya.

Perlusz Andrea: Az ELTE-nek van olyan kara, ahová nem jut be speciális szükségletű hallgató, mert a képesítési követelmények nem teszik lehetővé. Ennek ellenére van egy pár ilyen hallgató, mert bekerülnek, mivel nincsenek regisztrálva speciális szükségletű hallgatóként, így viszont nem férnek hozzá a támogatási formákhoz. De képzés-területi szinten valóban megjelennek elég erőteljes különbségek. Például nálunk az egyetemen, a bölcsészkaron a legmagasabb a fogyatékossgal élő hallgatók aránya.

Róbert Péter: Korábban nem néztem ilyen statisztikákat, ezért nekem nagyon érdekes a beszélgetésnek ez a része. Az jutott eszembe esélyegyenlőtlenségi szempontból, hogy ha országosan megnézzük ezeket a statisztikákat, nehogy az derüljön ki, hogy a bölcsészkarokon és a szociális szakokon vannak többségben ilyen hallgatók, és alig fordulnak elő az orvosi karokon, a jogi karokon, meg az informatikán. Azaz azokat a diplomákat nem ők szerzik meg, amelyek piacépesebbek, a legjobb fizetéseket, legtöbb távlatot biztosítják.

Csuhaj Andrea: Az én tapasztalatom az, hogy amikor jelentkeznek, sokszor végiggondolják, hogy mondjuk, ha egy adott szakra felvételt nyernek, akkor azt nagyjából milyen eszközigeny-nyel tudják elvégezni. Inkább ezt látom a mentoráltakkal való beszélgetésekben, hogy ez meghatározó dolog. Mert arra már készülnek, hogy számítógépre szükség van és ez elég megterhelő a családi kasszának. Azután megnézik a tankönyveket, jegyzeteket. Az orvoscépzésben például a különböző atlaszok beszerzése jelentősebb kiadásokkal jár.

FeMű: Több érdekes információ elhangzott eddig az intézményi tendenciákról, az egyes felsőoktatási képzési központok tapasztalatairól. A téma avatott szakértőiként, intézményi felelőseiként hogy látják, az egyes egyetemek, főiskolák fejlesztési stratégiáiban mekkora szerepet kap a felsőoktatási esélyegyenlőség kérdésköre?

Róbert Péter: Nekem úgy tűnik, hogy elég nehéz helyzetbe került a felsőoktatás a jelenlegi körülmények között. Amikor a kicsit ügyesebb intézmények a Facebookon reklámozzák magukat, akkor az irány mintha inkább az lenne, hogy próbálják meg a legjobb hallgatókat elhalászni a konkurencia elől, minél több és jobb képességű diákot a legjobb középiskolákból, a legjobb iskolai eredményekkel. Szerintem ez az elsődleges szempont. Ha emellett valahol a háttérben esetleg megjelenik, hogy figyelni kellene kicsit a hátrányos helyzetűekre is, akkor ez már külön dicsérendő dolog. De félek, hogy ez többnyire csak másodlagos.

Kerülő Judit: A mi főiskolánk most éppen az intézményfejlesztési terv kidolgozása után van, várjuk a fenntartó reakcióját. Az intézményvezetésnek van egy olyan elképzelése, hogy megkeresi azokat a regionális, helyi sajátosságokat, amelyekkel a főiskola önállóságát igazolhatja. A rektori vezetés elsősorban a hátrányos helyzetűek és ezen belül a roma fiatalok felsőoktatási intézményben való segítségével látja az intézmény továbblépési lehetőségét. Ezzel is tudnánk igazolni, hogy a főiskolánkra ebben a hátrányos térségben szükség van.

Csuhaj Andrea: Úgy tudom, hogy a Semmelweis Egyetemen hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű tehetséges fiatalok részére tartanak felvételi előkészítő programot. Az a baj, hogy az ilyen kisebb felzárkóztató vagy előkészítő programokról nincsen országosan összegyűjtött adat. A hallgatóktól vagy a HÖK-képviselőktől hallunk róluk, de nincsenek összegyűjtve. Úgy gondolom, hogy azért az intézmények részéről is vannak erre vonatkozóan jövőbe mutató, előre-látó tervezési területek, de nem biztos, hogy a középiskolás diákok, azaz a célcsoport, vagy azok, akik ezzel a területtel foglalkoznak, tudnak róla. Ezeket érdemes lenne összegyűjteni.

Perlusz Andrea: Az elmúlt tíz évben nagyon sok dolog történt az ELTE-n az esélyegyenlőséggel kapcsolatos területeken; összehasonlítva más felsőoktatási intézményekkel, nem állunk rossz helyen. Minden karon van önálló esélyegyenlőségi koordinátor és sajátos igényű hallgatókat segítő testület. A most elkészült esélyegyenlőségi tervben megjelölt célok között szerepel, hogy az egyetemnek legyen egy esélyegyenlőségi mentora vagy szakembere, tehát egy főállású esélyegyenlőségért felelős ember, aki az operatív feladatokat kézbe veszi. Fontos lenne, hogy ez egy főállású tevékenység legyen és ne egy oktató végezze rész munkaidőben. Nem mindegy, hova rangsoroljuk ezeket a kérdéseket. Tehát, ha valaki főfoglalkozásban ezt csinálja, akkor nyilván ez a munkája. Hogyha valaki oktató, kutató és mellette ezt csinálja, kevésbé tud hangsúlyt kapni ez a kérdés. Hallani olyan hangokat, hogy a többletpontot eltörlik, viszont kvóta lesz. Hogy hány százalékban kell felvenni a felsőoktatási intézménynek hátrányos helyzetű és fogyatékossgal élő hallgatót, arról nem lehet tudni semmit egyelőre. Ennek a hatásait még nem tudjuk megítélni.

FeMű: Kvóták vannak más területeken is, vagy ez szintén egy újítás?

Perlusz Andrea: Tudomásom szerint a munkaerőpiacon van most kvótarendszer a megváltozott munkaképességű személyek támogatására, de az ezzel kapcsolatos kutatások nem hoznak nagyon pozitív eredményeket. Akik akarnak, felvesznek ilyen munkavállalókat is, eddig is felvették, akik nem akarnak, vagy kifizetik a büntetést, vagy kerülő utakat választanak. A fogyatékossgal élő hallgatók kapcsán ezt nagyon kritikusnak érzem. Nagyon egyetértek, messze-menőig támogatom, hogy növekedjen a létszámuk, de nem tudok egyetérteni a kvótarendszerrel, mert azt gondolom, hogy a felsőoktatásba azok a fogyatékossgal élő hallgatók kerüljenek be és kapjanak rengeteg kompenzáló lehetőséget, akik meg tudnak felelni a kritériumoknak, és akik sikeres szakemberek lesznek. Nem támogatom az egész életen át tartó védeltséget ebből a szempontból. Szerintem ez nem szerencsés. Nem beszélve arról, hogy most megállapított egy kvótát, hogy például a gyógypedagógus-hallgatók 10%-a legyen fogyatékossgal élő, és akkor olyan is odajön, aki egyáltalán nem akarná ezt csinálni, és nem tud odajönni, aki igazán ezt szeretné csinálni.

Kerülő Judit: Nagyon problémás lehet még a hátrányos helyzetű jelentkezőkre nézve az új felvételi szisztéma szerinti költségtérítés minimumának központi megállapítása. A mi intézményünk esetében ez azt jelentette, hogy nagyon jelentősen meg kellett emelnünk a költségtérítés összegét. A meghatározott alsó határnál mi eddig jóval kevesebbet tudtuk meghirdetni a képzéseinket, tehát ez a mi intézményünk esetében jelentős drágulást eredményezett. Az alsó középosztály számára a költségtérítés már nem reális alternatíva. Ehhez kellene különböző típusú ösztöndíjakat kidolgozni, de nem tapasztaltam, hogy az ösztöndíjrendszerben lényeges javulás vagy fejlődés lenne.

Készítette: Fábri István és Garai Orsolya